

ДР МИРО ЧАВАЉУГА,
ПОМОЋНИК МИНИСТРА
РАДА И СОЦИЈАЛНЕ
ПОЛИТИКЕ

ОДЈЕЦИ РАТНИХ ТРАУМА

У Србији има неколико стотина хиљада учесника ратова. Држава, по закону, штити само оне који су у тим ратовима изгубили своје најближе – породице палих бораца и оне који су повређени, односно постали инвалиди. Оне који нису оштећени психички или физички не штити. Од 55.000 људи који користе борачко-инвалидску заштиту скоро половина су учесници Другог светског рата, а пола их је из ратова вођених деведесетих година. Тежиште је на заштити инвалида и деце палих бораца.

Монографија „Ратна психотраума српских ветерана“, управо представљена јавности, одјек је јаука из пакла рата и његових психолошких последица. Она учи и опомиње да је тежак и дугачак пут који треба прећи да би се ратни ветерани, а таквих је у Србији неколико стотина хиљада, ваљано укључили у мирнодопски живот. Књигу о психолошким последицама оружаних сукоба и напорима, пре свега психијатрије и психологије, да се та искуства проуче и олакшају, издало је Удружење бораца ратова од 1990. године општине Звездара у оквиру остваривања дугорочног пројекта „Процена здравственог стања и здравствених потреба бораца ратова деведесетих Републике Србије“. У остваривању тог пројекта значајну улогу има Сектор за борачко-инвалидску заштиту Министарства рада и социјалне политике, што је био повод за разговор са помоћником министра др Миром Чавалјугом.

□ Суочени са свим проблемима друштва у транзицији, најчешће потпуно немоћни да било шта учине за себе и своје најближе, како сте истакли на промоцији монографије, ратни ветерани су врло рањива популација, без обзира то што је реч о мушкарцима у зрелим годинама. Република Србија, ипак, није им окренула леђа. Бар не свима...

– Држава штити учеснике ратова по закону, али само оне који су у тим ратовима изгубили своје најближе – значи породице палих бораца и оне који су повређени, односно постали инвалиди. Оне који нису оштећени психички или физички, као што сам и ја сам, не штити. У Србији данас 55.000 људи користи борачко-инвалидску заштиту. Скоро половина су учесници Другог светског рата, а пола их је из ратова вођених деведесетих година. Тежиште је на заштити инвалида и деце па-

лих бораца. Питањима заштите бави се Министарство рада и социјалне политике преко Сектора за борачко-инвалидску заштиту и мислим да се то добро ради. Свака општина у Србији има службу из ове области. Поред овог, Сектор се бави и заштитом српских војних меморијала у земљи и иностранству и неговањем традиција ослободилачких ратова Србије.

□ *Како је данас организован систем борачке заштите у Србији? Јесу ли они који су изложили највише што су имали – своје животе – испоштовани, или ће, као у Лазаревићевој приповеци, њихове муке и страдања једног дана тек 'Бог платити'?*

– Заштита је заснована на два закона, пет уредби и шездесетак подзаконских аката. Веома је несавремена. Код нас постоји шума прописа са тешко употребљивим, често противречним решењима, због чега наше службе често нису сигурне како да реше неки проблем, па од нас траже тумачење. Ми покривамо сва питања везана за борачку заштиту, сем стамбене политике, која законом није разрешена. Министарство је успело да прикупи извесна средства и од 2003. до сада изгради 318 станова за борце у Србији, који се сада расподељују. Није довољно, али је то оно што је у овом тренутку могуће.

Актуелни ниво заштите је, по схватању самих корисника, који нам то отворено признају, апсолутно пристојан. Заштита коју пружамо, нажалост, никада не може вратити изгубљено здравље или погинулог борца, али имајући у виду оно чиме Србија у овом тренутку располаже, можемо рећи да наши корисници нису заборављени.

Не заборављамо ни војне меморијале, чијим се одржавањем бавимо у земљи, али и у иностранству по захтевима наших дипломатско-конзуларних представништва, и у складу са законима земља у којима се налазе – плаћамо њихово редовно и ванредно одржавање, чуваре, кустосе... Сада су у току радови на војничком гробљу у Битољу, прошле године завршени су радови на Спомен костурници на Зејтинлику у Солуну, управо почиње санација споменика Незнаком јунаку на Авали. Ми водимо политику у области и обезбеђујемо средства, док радове изводе заводи за заштиту споменика културе.

□ *Водите ли рачуна и о највећем српском стратишту – Јасеновцу?*

– То није у нашој надлежности, иако је то стварно највеће стратиште српског народа. Јасеновац је у надлежности Републике Хрватске.

□ *У припреми је нови закон о борачко-инвалидској заштити. Шта од њега може да се очекује?*

– Нови закон треба да прочисти шуму прописа који постоје у овој области и поједностави заштиту, учини је доступнијом и лакше примењивом. Омогућиће да уведемо јединствени евиденциони систем чије ће коришћење побољшати и само планирање заштите, њену пројекцију у будућности, правце развоја... Попу-

лација коју покривамо стари, а обновља се искључиво ратовима. То ствара могућност, ако на одговарајући начин планирамо, да се заштита не само прошири, већ и продуби. Има много тога што би могло да се планира и уради, али морамо створити законски основ. Наше службе у општинама треба да се ослободе превеликог администрирања и добију време које ће посветити конкретним људима и њиховим проблемима. Након новог закона и увођења информационог система (који је управо у фази имплементације!), те службе имаће више времена, рецимо, да обиђу родитеље палог борца, поразговарају, сагледају њихове потребе, предложе решења...

Дакле, дигитални информациони систем – евиденциони и исплатни – управо уводимо. Јуче смо завршили обуку наших људи у Златиборском округу, а до краја маја обучићемо све своје службенике за употребу тог система.

Нацрт закона је готово завршен и скоро у потпуности усаглашен са представницима корисника. Остали су неки детаљи, након чега је спреман за улазак у скупштинску процедуру. Нажалост, у међувремену су расписани избори и све ће морати да чека нову владу. У закону на којем радимо, између осталог, предложили смо и стварање фонда за решавање стамбених потреба корисника, што би, ако се прихвати, било јако значајна новост.

□ *Сектор за борачко-инвалидску заштиту Министарства рада и социјалне политике, Удружење бораца ратова деведесетих РС и многи истакнути стручњаци који се баве том проблематиком, учествују у дугорочном пројекту „Процена здравственог стања и здравствених потреба бораца ратова деведесетих РС“. Монографија о ратној психотрауми српских ветерана почетни је корак пројекта. Који је следећи?*

– Радимо истраживања у којима процењујемо опште здравствено стање те популације, при чему смо пошли од дефиниције здравља Светске здравствене организације, која га види као укупно социјално, психичко и физичко благостање. Анализе прве фазе истраживања биће готове за око месец дана. Средином маја почињемо други круг истраживања, који се односи искључиво на менталне проблеме. Потом нам следи изра-

да националне стратегије за помоћ ветеранима, која ће бити представљена јавности у октобру, ако све буде било по плану. Стратегија ће послужити Влади као смерница за доношење одговарајућих одлука о помоћи борцима, почев од лечења до запошљавања. Стратегија мора да предвиђа начин како да борци економски ојачају, иначе нема смисла. Јер, ако се он врати од лекара и види да му деца немају шта да обуку или да нема довољно хране на столу, чему све остало? Значи, мере помоћи морају да буду свеобухватне.

□ *Однос државе према учесницима рата, пре свега повређеним, другачији је од односа друштва, или бар једног његовог дела, врло спремног да све борце прогласи ратним злочинцима или их сакрије под тепих. Претпостављам да борци*

Ако уопште нешто треба да се глорификује, онда је то одбрана земље, а за здраве и пунолетне мушкарце је то уставна обавеза, која се од памтивека поштује и испуњава.

***

Заштита која се пружа корисницима борачко-инвалидске заштите, нажалост, никада не може вратити изгубљено здравље, или погинулог борца, али имајући у виду оно чиме Србија у овом тренутку располаже, можемо рећи да они нису заборављени.

нису очекивали фанfare по повратку у мирнодопски живот, али ни негирање. То сигурно доноси бројне проблеме?

– Наша земља није учествовала у ратовима у Босни и Хрватској, али добровољци јесу. И то је легитимно. Они су помагали српском народу у Босни и Херцеговини и Крајини. Сад су ти људи овде. Овде је и неколико стотина хиљада бивших држављана БиХ и Хрватске – сада су грађани Србије. Значи, овога тренутка у Србији има неколико стотина хиљада учесника ратова. Тако да сада имамо стање да држава није била у рату, а стотине хиљада држављана јесу; па се онда разлози због којих су вођени ратови тумаче на различите начине, а тек кад се разне дефиниције изричу из политичких разлога, тада постоји безброј *истина* о том делу наше историје...

Уосталом, ни раније није било боље... Ми још не знамо колико је тачно Срба изгинуло у Првом светском рату, а камоли у Другом или током деведесетих. Сектор сада скупља документацију из свих могућих архива и извора са списковима наших војника погинулих у Првом светском рату, како бисмо направили јединствену документацију и ставили је на сајт да би била свима доступна... Зашто документација није сређена пре 60, 70 година? Не знам. Вероватно је постојао неки пречи проблема.

Ми се још нисмо одредили ни према много ранијим историјским догађајима, те стога није никакво чудо да то није учињено ни према ратовима из деведесетих. Одатле произлазе и многи проблеми с којима се борци данас срећу. Нико од њих није очекивао фанfare по повратку из рата, али одређено поштовање – свакако. Па многи од њих су деца или унуци партизана, који су имали сасвим другачији третман. А сада се негативна мишљења о њима генерализују, што је апсолутно некоректно. Или им се додворавају, не би ли се купили неки политички поени. Ретко ко покушава и жели да стварно уђе у суштину њихових проблема и помогне.

Непотребна глорификација ветерана такође је само политички мотивисана. Ако уопште нешто треба да се глорификује, онда је то одбрана земље, а за здраве и пунолетне мушкарце је то уставна обавеза, која се од памтивека поштује и испуњава. По мени, апсолутно нормална ствар...

О нашем односу према историји и коначно о себи, говори и чињеница да је у Израелу, у Музеју холокауста Јад Вашем, логор Старо сајмиште у Београду представљен као логор смрти, а Јасеновац као пролазни концентрациони логор. Сви ми знамо да је истина другачија, да је разлика немерљива и шта је био Јасеновац, али нисмо се потрудили да то и документујемо. И то је један од наших генералних проблема. Мислимо да је истина сама по себи довољна. Али није, морамо се потрудити и представити је тамо где треба. Слушајте и ово – међу народима правед-

ницима, који су помагали Јеврејима у Другом светском рату, у Јад Вашему наведени су сви народи бивше Југославије, сем Срба, који су представљени као Југословени!

Не бих да преувеличавам улогу Срба у тој часној активности, али је апсолутно сигурно да смо и у томе предњачили... За такву поставку у музеју нису криви Јевреји, јер су употребљавали документацију која им је достављена. Наравно, ми смо сада покренули све што смо могли да се то промени. Али, до тога није морало да дође и не би дошло да смо о томе водили рачуна, као што су други...

□ *Забуна постоји и о Равногорцима. Држава им је признала право на борачку и инвалидску заштиту, али она је тешко остварива...*

– Проблем настаје када треба доказати статус припадника равногорског покрета, будући да равногорске документације углавном нема. Доказни поступак по актуелном закону предвиђа комисије и још нешто што обавезује – учешће чланова Субнора у њима, а они то неће да раде. И тако имамо ситуацију да права на борачку и инвалидску заштиту Равногораца званично постоје, али практично не могу да се користе.

□ *Парадоксално је да се некадашњи противници на ратштима бивше Југославије данас сарађују и размењују искуства у решавању сличних проблема.*

– Сви борци, било из Хрватске, Србије, БиХ, унеколико се налазе у сличној ситуацији. Због тога једни друге најбоље разумеју. Удружења ратних ветерана из бивших СФРЈ република прилично добро међусобно комуницирају. Деле сличне проблеме и осећај да су се други окористили њиховом муком, да су били обично топовско месо... Колико су у томе у праву, друго је питање – ја говорим о осећању које је изузетно често...

□ *Као непосредни учесник рата, врло сте свесни рањивости тих људи. У чему се она највише огледа?*

– Кад човек оде у рат, он прво установи да се нашао у јако опасној ситуацији у којој може изгубити главу, а трауматски догађаји су свакодневни. Ко може остати миран када му је друг изрешетан? Дошли су пуни прича о отаубини и помагању браћи, а суочили се са најружнијом страном живота. По повратку кући, не само да њихову жртву

нико није уважавао, да их нико низашта није питао, да су им породице на ивици опстанка, него су – у коначном – од њих имали користи други, а они само штету. Многи су психотрауматизовани, пре свега некадашњи логораши, злостављани су најокрутније и физички и психички...

Немоћ ветерана да разумеју у потпуности сопствену улогу у друштву, али и процесе који се у том друштву одвијају – чини их изузетно рањивом популацијом, јер нису у стању да се прилагоде околини и укључе у свакодневни живот... Стога им је потребна помоћ свих.

Развијајући заштиту ветерана, желимо, поред осталог, да схвате да их друштво није одбацило и да се оно што су учинили мора поштовати. ■

Снежана ЂОКИЋ
Снимимо Г. СТАНКОВИЋ

Национална стратегија за помоћ ветеранима мора да предвиди начин како да борци економски ојачају, иначе нема смисла.

***

Немоћ ветерана да разумеју у потпуности сопствену улогу у друштву, али и процесе који се у том друштву одвијају – чини их изузетно рањивом популацијом, јер нису у стању да се прилагоде околини и укључе у свакодневни живот... Стога им је потребна помоћ свих.

СРПСКИ ВЕТЕРАНИ

У Централном Дому Војске Србије у Београду, недавно је представљена монографија „Ратна психотраума српских ветерана“, чији је издавач Удружење бораца рата Републике Србије од 1990. године општине Звездара. У писању радова, осим уредника монографије др Жељка Шпирића, доцента на Клиници за психијатрију ВМА, учествовали су проф. др Гордана Дедић, доц. др Радомир Самаршић и доц. др Гордана Мандић-Гајић са Клинике за психијатрију ВМА, др Миланко Чабаркапа, доцент на Одељењу за психологију Филозофског факултета у Београду, др Милорад Тодоровић, доцент на Катедри за психологију Филозофског факултета у Косовској Митровици и др Владимир Јовић, извршни директор „Центра за рехабилитацију жртава тортуре“ из Београда.

Објављивање монографије помогли су Министарство културе и Министарство рада и социјалне политике.